

ІСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

<http://doi.org/10.31861/pytlit2022.105.007>

УДК 821.161.09(477.85):001(477)(092)Кримський

АГАТАНГЕЛ КРИМСЬКИЙ І БУКОВИНА

Лідія Михайлівна Ковалець

orcid.org/0000-0003-3022-522X

l.kovalets@chnu.edu.ua

Докторка філологічних наук, професорка

Кафедра української літератури

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Вул. Коцюбинського, 2, 58012, м. Чернівці, Україна

Анотація. На достовірних фактах або ж на аргументованих припущеннях реконструйовано парадигму контактів А. Кримського з Буковиною та буковинцями, зокрема її ще не відстежені сторінки. Задля цього актуалізовано унікальну джерельну базу, а саме забуті, розпорошені газетно-книжні літературно-критичні, мемуарні та епістолярні матеріали. З'ясувалося, що парадигма цих контактів цікава й доволі розгалужена, вона започаткувалась у ранній молодості А. Кримського читанням творів Ю. Федьковича і тривала по суті все життя. Крім характеристики фєдьковичезнавчих інтересів ученого, сказано про його публікації широкої науково-художньої проблематики в буковинській періодиці. Глибше, ніж досі, обмірковується лінія зв'язку А. Кримського з О. Кобилянською. Так, спростовано попередні твердження про достеменність їхніх зустрічей у Чернівцях 1898 р. і в Києві та на хуторі Зелений Гай під Гадячем 1899 р., вказано на спроби фальшування радянськими організаторами науки матеріалів, що стосуються питання. В історії контактів ученого з видатним філологом та культурним діячем В. Сімовичем примітними виявились їхні епістолярні стосунки й особисті зустрічі в Харкові і Києві 1927 р. та у Львові 1940 р. – змістовні, ділові, не позбавлені теплого людського компонента. Накреслено цілий спектр інших завдань, на яких іще варто зосередитися в майбутньому, осягаючи тему. Тож науку про видатного,

нині несправедливо забутого автора доповнено, як і збагачено історію літературних, громадсько-культурних узаємозв'язків науково-творчої інтелігенції розрізаних частин України кінця ХІХ – перших десятиріч ХХ ст.

Ключові слова: А. Кримський і Буковина; А. Кримський і О. Кобилянська; А. Кримський і В. Сімович; міжкультурні зв'язки науково-творчої інтелігенції; документ.

*Богданові Івановичу Мельничуку
як скромний віддачунок за його науку*

Замість передслів'я, або Праця як приклад

Одним із напрямів розвитку сучасного українського літературознавства є продовження попередньої традиції, пов'язаної з вивченням контактів видатних діячів письменства з певним регіоном, його культурою та людьми – тим паче, що, за точним формулюванням Т. С. Еліота, „кожне покоління має не лише право, але й обов'язок дивитися по-новому на свою літературну спадщину і встановлювати свою перспективу на неї – зокрема в науці” (цит. за: Грабович 2005: с. 205). Серед учених, які нині працюють на Буковині й активно досліджують, зокрема, й означені зв'язки, встановлюючи свою перспективу на них, – і Богдан Мельничук, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. У науковому доробку цього сина Покуття, а з огляду на тривалість свого життя на Буковині вже значною мірою і буковинця – студії про буковинські сторінки життєво-творчих історій Олександра Афанасьєва-Чужбинського, Івана Франка, Василя Стефаника, Леся Мартовича, Марка Черемшини, Андрія Малишка, Олесь Гончара та багатьох інших письменників, на цю тему в літературознавстві цілі книжки. Досвід цей дуже показовий і повчальний. А якщо зважити, скільки в науці ще недопізнаного, то щораз нова перспектива є по суті в кожного, хто воліє покласти свою „найменшу цеголку”, як сказав би І. Франко, у ту монументальну споруду, якою і є наука.

1. На підступах до Агатангела Кримського

Зв'язки видатного письменника і вченого з Буковиною ще не вивчалися комплексно та у своєму розмаїтті, хоч певні заходи в цьому напрямку були (Ковалець 2002), як і спроби відстеження вибраних сторінок надзвичайно цікавої теми. Спроби ці пов'язані головно з намаганням Михайла Веркальця з'ясувати місце О. Кобилянської в історії стосунків А. Кримського зі своїми сучасниками (Веркалець 1990), а відтак Оксани Колодій проаналізувати тему „А. Кримський – Теодот Галіп” (Колодій 2008: с. 36–42, 172–174). Проте якщо відгук Т. Галіпа на першу збірку оповідань А. Кримського „Повістки і ескізи з українського життя” й виступ А. Кримського на захист повісті Т. Галіпа „Перші зорі” прокоментовано на належному рівні, тема, можна сказати, вичерпана, то зусилля М. Веркальця супроводилися допущенням фактологічних помилок і тому потребують корекції.

Власне, реконструювати складну, розгалужену, засновану неодмінно на достовірних фактах чи й на аргументованих припущеннях парадигму ще не відстежених контактів А. Кримського з Буковиною, буковинцями означає суттєво доповнити науку про видатного автора, нині несправедливо забутого, як і збагатити історію літературних, громадсько-культурних узаємозв'язків науково-творчої інтелігенції розрізаних частин України. У свою чергу це означає актуалізацію унікальної джерельної бази з окресленого питання – а саме тех забутих, розпорошених газетно-книжних літературно-критичних, мемуарних, епістолярних матеріалів, котрі фактично можуть скласти і складають єдність із постаттю А. Кримського в центрі. Бо ж справді мала рацію Соломія Павличко, зауважуючи: „...У біографії Кримського є не один сюжет, достойний уваги і вивчення в різних контекстах” (Павличко 2001: с. 13). Як відомо, саме ця авторка поглибила розуміння періодизації життєво-творчого шляху письменника, чи не вперше здійсненої Ом. Пріцаком (Пріцак 1993: с. 20), акцентувавши на її українській доміні: до 1918 р., коли

кар'єра формально розгорталася в рамках російської академічної науки та освітньої системи, водночас протягом усього цього періоду Кримський мав паралельну біографію українського

письменника, критика й публіциста; нарешті третє життя, чи третій сюжет, який є драмою цілком іншого роду, можна назвати: „Кримський після 1918 року” (Пріцак 1993: с. 13).

Саме „паралельна біографія”, а також третій сюжет, справжня драма й будуть тими змістовими локусами, що вивчатимуться на предмет своєї і в психологічному сенсі різної пов’язаності з Буковиною.

2. Періодика була засобом зв’язку і трибуною

Перші виступи А. Кримського в галицьких періодичних виданнях припадають на 1890 рік, і вони мотивувались явно більшими, ніж на підросійській території, ідейними можливостями: як висловився на початку лютого 1891 р. тоді другокурсник Лазаревського інституту східних мов у своїй лекції перед українською громадою Москви, Галичина – „єдине місце, де українська ідея не має на собі російських кайданів” (цит. за: Павличко 2001: с. 231).

Звісно, що була позбавлена ця ідея таких кайданів і на сусідній півдавстрійській Буковині. З початку того ж 1891 р. А. Кримський починає друкувати у провідному часописі краю – в газеті „Буковина”, яка вже з часу свого заснування була спільним усеукраїнським громадсько-літературним органом, низку своїх поетичних перекладів з Г. Гайне та переклад „Арабської пісеньки” (з „Тисячі і однієї ночі”). Інтерпретація твору відомого орієнтального циклу супроводилась невеликою преамбулою самого А. Кримського з акцентуванням на демократичному дусі казок і на образі Гарун-ур-Рашіда, „сего прихильника бідного, робучого люду”. Поетизація цього образу, вважає перекладач, невипадкова: „Таким способом народ обявляє, яким повинен бути цар, і в особі Гарун-ур-Рашіда намальовано ідеал халіфа” (Кримській 1891: с. 8). Зрозуміло, що такі прямі алюзії на деспотичний режим російських монархів могли прозвучати не інакше, як за кордоном Росії. І трибуну „Буковини” цей глибоко політичний автор іще не раз використовуватиме для висловлення своїх антиросійських настроїв. Сказане, мабуть, найбільше стосується кількох „Листів з Сирії”, що друкувалися в чернівецькому часописі навесні 1897-го.

Живучи півгода безпосередньо серед арабів, маючи з ними щоденні тісні зносини, говорячи з ними їхньою рідною мовою, я сміливо можу сказати, що авторитет Росії тут упав. Через те мене дивують зарозумілі запевнення деяких ретроградних російських органів, ніби на сході боготворять Росію (Кримській 1897: ч 72, с. 2), –

читаємо в написаному у Бейруті 11 / 23 березня 1897 р. й опублікованому незабаром „Буковиною” одному з „Листів...” А. Кримського.

А щодо згадуваних віршів німецького поета-романтика, то публікація їх у Чернівцях майже збіглася в часі із друком розлогої студії Осипа Маковея (так само значною мірою буковинця) „Про руські переклади поезій Г. Гайного” („Зоря”, 1892, № 19–21), тож до огляду залученою не була. Зате О. Маковей зважив на кілька інших перекладів цього автора, зроблених А. Кримським (Хваньком) і надрукованих у „Зеркалі” двома роками раніше – в 1890-му. Резюме критика, доброго знавця німецької та ще й поета, більше ніж промовисте: ці переклади „вірні і вдатні, читаються гладко” (Маковей 1892: с. 395).

Що ж до газети „Буковина”, то її контент, думаємо, відстежувався А. Кримським із такою ж пильністю, як контент провідних галицьких видань, і трибуна цього часопису завжди розглядалася ним як місце потенційних виступів. Так, напередодні свого дворічного наукового відрядження до Сирії в жовтні 1896-го А. Кримський дає зрозуміти О. Маковеєві, тодішньому редакторові, що не може „нічого написати зараз для його шан[овної] часописі”. І далі: „Як приїду, то передплатю Вашу часопись і спробую теж забрати голос у тій справі, що Ви й Франко” (Кримський 1973а: с. 255). Йшлося якраз про реакцію на повість прозаїка, студента правничого факультету Чернівецького університету Теодота Галіпа „Перші зорі”, що побачила світ 1895 р. на шпальтах „Буковини”. А. Кримський у пізнішій рецензії, надрукованій львівською „Зорею” 1897 р., солідаризувався з О. Маковеєм і полемізував з І. Франком щодо вартісності твору 22-річного автора, власне, його позиція вимоглива, але вона „значно доброзичливіша” (О. Колодій) за Франкову. Зрештою, в чернівецькому виданні А. Кримський вмістив кілька мовознавчих статей, які стосувалися полеміки

народовців та москвофілів щодо правописного питання: автор ратував за фонетичний правопис, доводив його науковість і застерігав від проповідуваного москвофілами „общеруського єдинства язикового” (див., приміром: Буковина, 1892, 24 січня, за підписом А. К. та ін.). Крім того, лірику цього письменника, його оповідання моралізаторського змісту надрукували кілька православних календарів, що виходили на Буковині в кінці ХІХ – перші десятиліття ХХ ст., і вони, ці публікації, треба думати, теж виконували свою місію.

3. Читав Федьковича „не з ідеї”

Відкриття ж самим А. Кримським літературно-художньої буковиніани збіглося з початком захоплення його українофільством. У дуже докладному листі до Бориса Грінченка від 17–25 червня 1892 р. цей студент, активний дописувач до галицьких періодичних видань, відбуваючи канікули у Звенигородці на Київщині, зізнавався, що тоді

читав <...> багацько українських книжок, – читав не з ідеї, а через те, що цікавився змістом <...>. Осталось до кінця канікул два тижні. І от узяв я якось повісті Федьковича з передмовою Драгоманова, узяв, прочитав, і мене нове світло осяяло (Кримський 1973: с. 65).

Йшлося про збірку „Повісті Осипа Юрія Федьковича”, видану Михайлом Драгомановим 1875 р. у супроводі його ж передмови „Галицько-руське письменство” – фактично першу книжку творів видатного буковинця, що побачила світ на підросійській Україні, в Києві. Достеменно невідомо, чи була ця збірка у великій бібліотеці батька А. Кримського, чи син, майбутній письменник та вчений, її десь позичив. Обізнаний на той час з ідеями М. Драгоманова, прихилений тепер до них іще більше, молодий читач мусив (через передмову) звернути увагу на застосовані автором переднього слова підходи до Федьковичевої творчості (вона аналізувалася з позицій реалізму, соціального аналізу та порівняльно-історичного літературознавства), на окреслені тут же великі можливості галицько-руського письменства, твореного народною мовою. (Ю. Федькович, як бачиться, був співвіднесений

із літературою сусіднього для Буковини регіону, дарма що він своєю творчістю фактично заклав основу літературної історії Буковини). Поза сумнівом, що А. Кримський мав прочитати безпосередньо і Ю. Федьковича, притім не лише прозу письменника, але і його поезію: М. Драгоманов у передмові подав також кілька віршів автора „Люби – згуби”, і ті давали добре уявлення про їх стильову манеру.

Відсутність тривалий час безпосередніх відгуків А. Кримського на творчість Ю. Федьковича зовсім не означала, що той втратив до неї інтерес. Свідченням якраз дуже уважного, скрупульозного, справді наукового освоєння Федьковичевих текстів можуть слугувати лінгвістичні розвідки А. Кримського. Це стосується, наприклад, статті „Наша язикова скрута та спосіб зарадити лихові” (1891) (Кримський 1973: с. 7–21), де апелювано до специфічної у мовному плані Федьковичевої творчості. Варте подиву й те, як уважно і навіть педантично стежив А. Кримський за виходом нових книжок буковинця. Це посвідчує навіть його невелика замітка „До видання творів Федьковича”, надрукована в ЛНВ 1903 р. (Кримський 1913: с. 60). Власне, промовляв А. Кримський-філолог, найбільше ж мовознавець; без зайвих „розумувань” він одразу ж указав на помилковість відтворення видавцями (спершу Б. Дідицьким, відтак І. Франком та Ол. Колессою) звука *г* у Федьковичевих текстах і на виправданість нарікань самого поета щодо „блудів”, котрих, мовляв, є повно у його книжках: адже рукописне латинське *g* в цього автора, як зауважує А. Кримський, цілком логічно відповідало українському *г*, а не *д*. Унаслідок і постало, приміром, відоме „Матридуно, матридуно, / Кривавії цвіти”, дарма що мало би бути „матригуно” (йдеться про справді отруйну беладонну звичайну, у буковинській говірці „матригуну”; схильний до езотерики автор часто послуговувався цим образом). Наразі ж А. Кримський критично „пройшовся” рядом тодішніх словників, автори яких закономірно брали матеріал із літератури та Ю. Федьковича зокрема (Є. Желехівського, Ф. Піскунова, І. Верхратського, ін.), і в такий спосіб дав зрозуміти, звідки в декотрих із них помилки. Отже, це своєрідна наукова репліка, якою іноді справді можна сказати чимало важливого. Загалом, як видається, досвід А. Кримського-лінгвіста, який спирався й на

Федьковичеві тексти, не має аналогів і саме з тієї причини потребує кваліфікованого підходу у відповідному ракурсі.

4. Чи бачились Агатангел Кримський і Ольга Кобилянська?

Тепер про інший дуже цікавий, але знов із багатьма невідомими сюжет „А. Кримський – О. Кобилянська”. Його, як мовилося, брався оглядати М. Веркалець, акцентуючи увагу головню на кількох джерелах: відгукові письменника на повість „Царівна” (1896) та його ж статтях „Русалка Лорелея (Мои встречи с Ольгой Кобылянской)” і „Горячее сердце” (обидві – 1940). Виклад основних положень рецензії не обійшовся без закидів А. Кримському (цілком у дусі радянської ідеології), що той, мовляв, „не вказав на слабкі суспільно-політичні сторони твору, на відсутність у ньому [себто в «Царівні»] думки про те, що жінка може здобути реальну свободу лише за умови революційного перетворення старого світу” (Веркалець 1990: с. 46).

Натомість дві інші щойно згадані статті А. Кримського про О. Кобилянську, вочевидь не випадково вміщені в центральному компартійному російськомовному виданні „Советская Украина” зовсім літнім, а головне – „опальним” автором, М. Веркалець сприйняв не критично. Бо згадка А. Кримського про „начало наших литературных встреч с Ольгой Кобылянской” у Києві в Косачів 1896 р. явно помилкова: авторка „Царівни” гостювала в Києві, так само як і в Косачів на хуторі Зелений Гай під Гадячем у серпні 1899 року в рамках своєї участі в XI Археологічному з’їзді, де особисто завітала із цілим рядом літературних, громадсько-культурних діячів. Але не з А. Кримським. Як засвідчує епістолярій, майбутній автор „Пальмового гілля” перебував тоді у Звенигородці, „увесь час працював над дисертацією”, „на археол[огічний] з’їзд <...> не поїхав” і враження про нього склав „з часописей” (див.: Кримський 1973а: с. 339–340).

Доводиться сумніватись у достеменності також іншого факту, наведеного А. Кримським у статті „Русалка Лорелея” і повтореного М. Веркальцем – про другу особисту зустріч письменника з О. Кобилянською в Чернівцях 1898 р. (мовляв, коли мемуарист „повертався з наукового відрядження до Сирії. З Константинополя через Болгарію він дістався до Буковини” (Веркалець 1990: с. 44).

Факт достеменності саме цього маршруту нез'ясований; останні листи А. Кримського із Сирії до рідних засвідчують інший план добирання „на круги своя”: через Одесу, а не через Чернівці. Думається, саме така недостеменність оприлюдненого А. Кримським і вплинула на те, що у збірнику „Ольга Кобилянська в критиці та спогадах” (Київ, 1963) було вміщено не „Русалку Лорелея” А. Кримського, а його ж написану мало не навздогін першій іншу, мабуть, „замовну” статтю про Кобилянську – „Горячее сердце” („Сов. Украина”, 1940, 27 ноябр.). Якраз вона – свідчення драми, яку переживав автор. Це дуже „обережна” стаття, повна „загальних фраз”, тут опальний М. Грушевський цитується, але його прізвище не згадується; тут „Буковина истекала кровью, народ боролся за свое раскрепощение, и певец родной зеленой Буковины – Ольга Кобылянская страдала вместе со своим народом”, тут (у цій статті) письменницею „зачитувався” сам Ленін тощо (цит. за: Кримський 1963: с. 181).

Спробою фальшування матеріалу радянськими організаторами науки є також внесення імені письменниці до переліку тих, хто, мовляв, привітав А. Кримського із 70-річчям від дня народження (див.: Вісті, 1941, 15 січ.; Літ. газета, 1941, 17 січ.; Сов. Украина, 1941, 15 январ.), і неаргументований поклик М. Веркальця на ряд якихось інших листів (а яких?) про начебто мрію А. Кримського „зустрітися з Ольгою Кобилянською в Києві, аби поділитися з нею деякими творчими планами”, як і віра, що „Українська академія наук за видатні заслуги в літературі обере її [письменницю] своїм дійсним членом” (Веркалець 1990: с. 47). Отже, тема ця залишається відкритою для дослідження, вона вимагає задокументованого підходу і „прояснення” фактів, що однаково стосуються як А. Кримського, так і О. Кобилянської.

А. Кримський є автором невеликої рецензії (теж свого роду репліки) на відому статтю Лесі Українки „Писателі-русини на Буковині” про трьох буковинських письменників – Федьковича, Кобилянську, Стефаника (її опублікував ЛНВ 1900 р., т. X, кн. 6, с. 213–214). Найголовніше зауваження автора стосується такого: „яким чином Леся Українка зачислює Стефаника до буковинців, коли цього не можна оправдати ані його походженням, ані вихованням, ані виведеними в його малюнках сюжетами”

(Кримський 1990: с. 213–214). Як бачиться, А. Кримський пильно стежив за тими подіями літературного, громадсько-культурного життя, що стосувалися Буковини, він був у цьому плані дуже пам'ятливий і уважний навіть до деталей. Інакше чи помітив би, скажімо, що один із творів О. Кобилянської, надрукований спершу в ЛНВ, у збірнику творів письменниці постав уже в дещо скороченому вигляді (Кримський 1973а: с. 342).

5. Контакти з Василем Сімовичем

Окремою сторінкою окреслюваних взаємин є зовсім не проаналізована історія контактів видатного мовознавця з іншим видатним філологом і культурним діячем, долею пов'язаним із Буковиною, Василем Сімовичем (1880–1944). Гадаємо, В. Сімович відкрив для себе А. Кримського, навчаючись у Станіславівській класичній гімназії; пізніше у статті „Моє перше знайомство з творами О. Кобилянської” (1928) він напише: „...прочитав критику на «Царівну» в «Зорі» й я дуже виріс у власних очах, що, мовляв, критика (Кримський!) щось таке подібне написала, як я собі думав” (Сімович 2005: с. 222). Власне, в іменному покажчику до 1-го („мовознавчого”) тому праць В. Сімовича А. Кримський згадується 14 разів, у щойно цитованому 2-му томі – 18. І це попри те, що видання не містить листів В. Сімовича. Водночас дуже цікаві причинки до історії стосунків А. Кримського із В. Сімовичем знаходимо в книжці Марії Білоус та Зеновія Терлака „Василь Сімович (1880–1944): життєписно-бібліографічний нарис” (серія „Визначні діячі НТШ”, Львів, 1995), що вийшла в супроводі вибраного з епістолярію мовознавця. Так-от саме там знаходимо сім листів В. Сімовича до А. Кримського, датованих 1927–1941 роками, хоч згадки про цього адресата подибуємо і в більш ранніх звертаннях до інших осіб. Так, у 1924 р., перебуваючи в еміграції, цей професор Українського педагогічного інституту імені Михайла Драгоманова у Празі пише М. Возняку до Львова: „Я до зарізу потребую Кримського «Граматики», всіх випусків, що вийшли. Я, звичайно, маю такі книжки сам, але ця лишилася в Чернівцях і пропала” (Білоус і Терлак 1995: с. 94). Йшлося про двотомну (в кількох випусках) „Украинскую грамматику для учеников высших классов гимназий и семинарий Приднепровья”, видану

в Москві 1907–1908 рр. (Виявляється, граматики не пропала, нині вона разом з іншими працями А. Кримського зберігається у фонді В. Сімовича у відділі рідкісної книги наукової бібліотеки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича). Роком пізніше, в 1925 р., В. Сімович звернувся й до Марії Грінченко з аналогічним проханням (що потребує „до зарізу” праці Кримського „Древнекиевский говор” і його ж „Граматики”) (Білоус і Терлак 1995: с. 98).

Отож, їдучи в 1927 р. до Харкова для участі в роботі правописної конференції, В. Сімович мав намір зустрітися з відомими вченими-мовознавцями, в т. ч і з А. Кримським. Після конференції В. Сімовича запрошують також відвідати Академію наук у Києві, де він навіть зробив доповідь про стан національних і культурних справ на Буковині в умовах румунської окупації. Власне, тоді, в 1927-му, мабуть, і започатковуються особисті й науково-творчі контакти цього вченого з А. Кримським. Згадані листи В. Сімовича до А. Кримського проливають доволі яскраве світло на стосунки двох видатних особистостей – ділові, але й із теплим людським компонентом. „Як Ваше здоровля? Я дуже мило згадую цілий той час, як був у Вашому товаристві в Києві, й дуже вдячний за гостину та книжки” (Білоус і Терлак 1995: с. 101), – читаємо в листі від 18. X. 1927 р. Тоді ж В. Сімович запрошує свого адресата як очільника Академії наук прилучитися до відзначення 40-річного ювілею творчої діяльності О. Кобилянської, обговорює питання, пов’язані з цим святкуванням, цікавиться виданнями деяких книжок, передає привіти ряду науковців, серед них М. Зерову, тощо. В іншому листі В. Сімович повідомляє, зокрема, що незабаром отримає „свій матеріал із Чернівців для монографії про мову Галятовського. Аж тепер можна буде закінчити працю” (Білоус і Терлак 1990: с. 102).

Приєднання Галичини, а відтак і Буковини до підрадянської України активізували стосунки В. Сімовича та А. Кримського, тим паче, що перший із них перебрався до Львова, куди А. Кримський тепер часто їздив у відрядження від Академії наук як „корифей української радянської науки, живий доказ її високого рівня” (Ом. Прицак). У статті А. Кримського „Чудовий край”, написаній спеціально з нагоди приєднання Буковини до Великої України

і надрукованій у газеті „Радянська Буковина” в липні 1940 р., статті пафосній, геть прорадянській згадується одна така зустріч автора з В. Сімовичем у Львові, а саме його, В. Сімовича, теж пафосне зізнання, що паспорт румунського громадянина йому відтепер не потрібен, адже „ми будемо радянськими громадянами” (Кримський 1973: с. 473).

Це, так би мовити, „для преси”. Насправді ж стосунки між ученими були дуже щирі й водночас ділові, супроводжувались не інакше, як поштивими звертаннями „Вельми Шановний / Високоповажаний / Дорогий Агатангеле Юхимовичу!”. Власне, тоді, у 1939–1941 рр., А. Кримський і В. Сімович були задіяні в підготовці 25-томника творів Івана Франка, тож і ця проблематика обговорювалася в листах та під час особистих зустрічей у Львові. 31. XII. 1940 р., вітаючи А. Кримського з Новим роком і бажаючи, „щоб той настрій, який заволодів нами від хвилини з’єднання наших земель та визволення з довговічного гнету, щоб він – не покидав нас ніколи”, В. Сімович просить адресата відгукнутися про його наукову діяльність, адже у Львові відбувалась перереєстрація кадрів. Приписка в кінці „Характеристику треба писати по-російському” (Білоус і Терлак 1990: с. 103) – сумна констатація неминучості підкорення режимові. М. Білоус і З. Терлак, коментуючи цей фрагмент у листі, зазначили: „На підставі позитивної характеристики А. Кримського В. Сімовичеві повторно присвоюють учене звання доктора і звання професора” (Білоус і Терлак 1990: с. 20). Де ця характеристика, як і де, зрештою, листи А. Кримського до В. Сімовича, залишається для нас невідомим. На початку 1941-го настрій піднесення, схоже, покидає А. Кримського, і це відчув В. Сімович. „Що це Ви вдаєтесь у якісь песимізми! <...> Ще ж стільки треба наговоритись, стільки треба нам від Вас учитись! І взагалі, на що та й на яке затроювати собі життя чорними думками...” (Білоус і Терлак 1990: с. 104), – читаємо в листі від 7 лютого 1940 р. Заспокоюючи старшого колегу, „закидуючи” його запитаннями і навіть певними дорученнями, В. Сімович тим самим, може, єдиний із галицько-буковинського терену допомагав А. Кримському відволікатися від „чорних думок” і психологічно переживати драму його тодішнього буття.

Повторимося, фонд В. Сімовича у відділі рідкісної книги наукової бібліотеки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича зберігає чимало мовознавчих праць, літературно-художніх творів А. Кримського, його студій з орієнталістики, здебільшого це першодруки, можливо, подаровані й самим автором. З висоти часу, з висоти вже добре усвідомленої значущості таких постатей, як А. Кримський і В. Сімович, вони, ці книги, не можуть не хвилювати. Зрештою, це теж промовисті свідки взаємин, яким не стали на заваді й державні кордони.

6. Багатоманіття, яке ще варто пізнавати

Оголошене все одно не вичерпує цілого спектру відомостей про змістовний, багатий зв'язок А. Кримського з Буковиною – зв'язок у деяких навіть не згаданих іще напрямках. Скажімо, ми не відстежували інший, вартий спеціальної уваги науковий контакт – „А. Кримський – С. Смаль-Стоцький-мовознавець, у 1885–1918 рр. професор Чернівецького університету”. Розпочатий, припускаємо, в 1890-х рр. у рамках так званої великої мовної війни між ученими Наддніпрянщини, зокрема Б. Грінченком, та Західної України, він продовжився участю обох мовознавців (А. Кримського та С. Смаль-Стоцького) у правописній полеміці стосовно розробки в Радянській Україні нового правопису, який мав стати єдиним для всіх українських земель (див., зокрема, статтю С. Смаль-Стоцького „Правописна справа” (Україна, 1926, кн. 4; ЛНВ, 1926, вип. 6–8) та ін.).

Як зазначали, А. Кримський листувався з О. Маковеем: це було щонайменше від середини 1890-х до 1909 р. (у т. 5-му, кн. 1-й п'ятитомника творів А. Кримського вміщено два його листи до цього автора, громадсько-культурного діяча (від 12 жовтня 1896 р. і 27 березня 1897 р., тобто часу редагування О. Маковеем „Буковини”). Думається, в архівах А. Кримського, людини, яка, як відомо, і через роки дбайливо зберігала кожен папірець, є й інші листи О. Маковея, так само, як десь мусять бути листи А. Кримського до О. Маковея: тоді і ця історія була б прозорішою. Скажу більше: якби їх величність рукописи наших українських письменників були оприлюднені, прокоментовані, якби доступ до них не був настільки ускладнений, яким він нині є, ми мали б, може,

й дещо іншу історію нашої літератури, принаймні життя, діяльність видатних особистостей були б вільні від багатьох здогадів та припущень. А. Кримський заслуговує на значно більше, ніж 5-томне видання своїх творів, що побачило світ іще в 1970-х рр. і було зі зрозумілих причин (кажу при епістолярій) із багатьма купюрами.

Проте навіть видрукуване з А. Кримського містить іще чимало інших свідчень його зацікавленості літературно-науковим, громадсько-культурним життям Буковини. Скажімо, це згадки про альманах „Руська хата”, упорядкований Ізидором Воробкевичем. Ця книжка, треба думати, була з А. Кримським навіть у його відомому закордонному відрядженні до Сирії (див.: Кримський 1973а: с. 288), позаяк в одному з листів він щедро цитує звідти цілі сторінки.

Знав А. Кримський-етнограф і про діяльність уродженця Буковини – відомого українського фольклориста й етнографа Григорія Купчанка (1849–1902): як член Російського імператорського географічного товариства, той за програмою його Південно-Західного відділу у 1870-х збирав на Буковині фольклорно-етнографічний матеріал, видав кілька збірників, серед яких найціннішим був „Сборник песен буковинского народа” (1875). До впорядкування матеріалу в цьому збірнику долучився, як відомо, О. Лоначевський. Так-от аналізуючи видання, А. Кримський відзначав, що „з усіх систем [класифікації пісенного матеріалу] найкраща поки що одна: ота, якою впорядковано буковинські пісні Купчанка...” (Кримський 1973а: с. 210). Без сумніву, мали би бути й інші свідчення зацікавленості А. Кримського Г. Купчанком та зібраним його зусиллями документальним матеріалом.

У поле нашого зору не потрапила й характеристика перекладів А. Кримського з Г. Гейне: її підготували буковинці Д. Загул і В. Кобилянський у 1918 р. (див.: Гейне, Г. *Книга пісень*. Ч. 1. Київ : Серп і Молот, 1918, с. 1–2). Перший був згодом репресований, другий помер від тифу в 1919-му. Тож у тих кількох примірниках „Книги пісень” 1918 року, що збереглись, ім’я Д. Загула, одного з найталановитіших українських літературознавців свого часу, заретушоване, сама передмова по-варварському вирізана. Як бачимо, в історії зв’язків А. Кримського з Буковиною є й такі трагічні сторінки.

Водночас констатуємо, що ініційована відомим літературознавцем, колишнім завідувачем кафедри української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковичем Миколою Юрійчуком стаття про А. Кримського є в матеріалах до „Літературно-мистецької енциклопедії Буковини” (Ковалець 2002), А. Кримський викладається на філологічному факультеті цього Федьковичевого університету в основному історико-літературному курсі, науковці вишу Богдан Мельничук, Світлана Кирилюк, Ніна Козачук, Василь Костик видрукували спеціальні статті, де обговорюються питання, пов’язані з діяльністю автора „Пальмового гілля”.

На часі – підготовка тут, у провідному освітньо-науковому центрі краю, може, й розгорнутішої студії про А. Кримського, не кажучи про заповнення „білих плям” в історії вченого і письменника та про потребу активнішого виявлення і дослідження багатьох інших іще досі непізнаних історико-літературних, загальнокультурних зв’язків Буковини з усією Україною та цілим світом. Вочевидь це не тільки наше право на таку працю, але й обов’язок.

- Білоус, М. і Терлак, З. (1995). *Василь Сімович (1880–1944): життєписно-бібліографічний нарис*. Львів : НТШ, 179 с.
- Веркалець, М. (1990). *А. Ю. Кримський у колі своїх сучасників*. Київ : Товариство „Знання” УРСР, 48 с. (Серія 6 „Духовний світ людини”).
- Грабович, Г. (2005). *Тексти і маски*. Київ : Критика, 310 с.
- Ковалець, Л. (2002). Кримський Агатангел Юхимович. *Буковина*, 26 червня, с. 3. („Літературно-мистецька енциклопедія Буковини”).
- Колодій, О. (2008). „*І серця мого кров прийми!..*” (Про Теодота Галіна – письменника, юриста, дипломата). Чернівці : Книги – ХХІ, 256 с.
- Кримській, А. (1891). Арабська пісенька. *Буковина*, ч. 13, с. 8.
- Кримській, А. (1897). Листи з Сирії. *Буковина*, ч. 70, с. 1–2; ч. 72, с. 2–3.
- Кримський, А. (1963). Гаряче серце. В: *Ольга Кобилянська в критиці та спогадах*. Упор. та прим. Ф. Погребенника та ін.; вст. ст. Ф. Погребенника. Київ : Держлітвидав України, с. 181–182.
- Кримський, А. (1900). Леся Українка. Писателі-русини на Буковині [Рец.]. *ЛНВ*, т. X, кн. 6, с. 213–214.
- Кримський, А. (1913). Про видання творів Федьковича. *ЛНВ*, т. XXIV, кн. 10, с. 60.

- Кримський, А. (1973). *Твори*. В 5 томах. Том 3: Мовознавство. Фольклористика. Ред. тому: О. Дей, М. Жовтобрюх; упор. та прим. Н. Ішика, Н. Сологуб. Київ : Наукова думка, 508 с.
- Кримський, А. (1973а). *Твори*. В 5 томах. Том 5. Кн. 1 : Листи (1890–1917). Ред. тому С. Зубков, упор. та прим. І. Лучник. Київ : Наукова думка, 546 с.
- Маковей, О. (1892). Про руські переклади поезій Г. Гайного. *Зоря*, ч. 20, с. 395.
- Павличко, С. (2001). *Націоналізм, сексуальність, орієнталізм: складний світ Агатангела Кримського*. Вид. 2-ге. Київ : Основи, 331 с.
- Пріцак, Ом. (1993). Про Агатангела Кримського у 120-і роковини народження. *Східний світ*, ч. 1, с. 10–27.
- Сімович, В. (2005). Моє перше знайомство з творами О. Кобилянської. В: Сімович, В. *Праці*. У 2 томах. Т. 2: Літературознавство. Культура. Упор. Л. Ткач та ін. Чернівці : Книги – XXI, с. 219–225.

AGATHANGEL KRYMSKY AND BUKOVYNA

Lidiia Kovalets

orcid.org/0000-0003-3022-522X

l.kovalets@chnu.edu.ua

Department of Ukrainian Literature

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

2 Kotsiubynsky str., 58012, Chernivtsi, Ukraine

Abstract. The article using reliable facts and argued assumptions reconstructs a paradigm of A. Krymsky's contacts with Bukovyna and Bukovynians, in particular not yet traced pages and updates a unique source base, namely forgotten, scattered newspaper and book literary-critical, memoir materials. It turns out that the paradigm of these contacts is interesting and branched out. It began in A. Krymsky's early youth by reading the works by Y. Fed'kovych and continued in fact throughout his life. Besides the characteristic of Fed'kovych's interests, it is said about his publication of wide scholar and artistic issues in Bukovina periodicals. The link between A. Krymsky and A. Kobylanska is discussed more deeply than up to now. Thus, we disprove preliminary statements about authenticity of their meetings in Chernivtsi in 1898, in Kyiv, and at the farmstead Zelenyi Hay near Hadiach in 1899; we point to attempts by the Soviet organisers of science to falsify materials relating to the issue. In the history of the scholar's contacts with eminent philologist and cultural figure V. Simovych's, they were remarkable due to their epistolary relations and personal meetings in Kharkiv and Kyiv in 1927 and in Lviv in 1940 – meaningful, businesslike, not devoid of a warm human component. A whole range of other asks were outlined, on which it is

still worth concentrating in the future, comprehending the subject. So the investigation of prominent, nowadays unjustly forgotten author is completed as well as enriched history of literary, social and cultural interconnections of scientific and creative intellectuals of isolated parts of Ukraine in the late 19th – the first decades of the 20th century.

Keywords: A. Krymsky and Bukovyna; A. Krymsky and O. Kobyljanska; A. Krymsky and V. Simovych; intercultural relations of scientific and creative intellectuals; document.

References

- Bilous, M. and Terlak, Z. (1995). *Vasyl Simovych (1880–1944): zhyttiepysno-bibliohrafichnyi narys* [Vasyl Simovych (1880–1944): biographical and bibliographical essay]. Lviv : NTSh, 179 p. (in Ukrainian).
- Verkalets, M. (1990). *A. Y. Krymskyi u koli svoikh suchasnykiv* [A. Y. Krymsky in the circle of his contemporaries]. Kyiv : Tovarystvo “Znannia” URSR, 48 p. (in Ukrainian).
- Grabowicz, G. (2005). *Teksty i masky* [Texts and Masks]. Kyiv : Krytyka, 310 p. (in Ukrainian).
- Kovalets, L. (2002). Krymskyi Ahatanhel Yukhymovych [Krymsky Ahatanhel Yukhymovych]. *Bukovyna*, 26 June, p. 3. (in Ukrainian).
- Kolodii, O. (2008). *“I sertsia moho krov pryimy!..” (Pro Teodota Halipa – pysmennyka, yurysta, dyplomata)* [“And take the blood of my heart!..” (About Theodot Galip – writer, lawyer, diplomat)]. Chernivtsi : Knyhy – XXI, 256 p. (in Ukrainian).
- Krymsky, A. (1891). Arabska pisenka [The Arabian Song]. *Bukovyna*, no. 13, p. 8. (in Ukrainian).
- Krymsky, A. (1897). Lysty z Syrii [Letters from Syria]. *Bukovyna*, no. 70, pp. 1–2; no. 72, pp. 2–3. (in Ukrainian).
- Krymsky, A. (1963). Hariache sertse [The Hot Heart]. In: *Olha Kobyljanska v krytytsi ta spohadakh* [Olha Kobyljanska in criticism and memoirs]. Kyiv : Derzhlitvydav Ukrainy, pp. 181–182. (in Ukrainian).
- Krymsky, A. (1900). Lesia Ukrainka. Pysateli-rusyny na Bukovyni [Lesya Ukrainka. Rusyn writers in Bukovyna] [Review]. *LNV*, vol. X, book 6, pp. 213–214. (in Ukrainian).
- Krymsky, A. (1913). Pro vydannia tvoriv Fedkovycha [On the publication by Fed’kovych’s works]. *LNV*, vol. XXIV, book X, p. 60. (in Ukrainian).
- Krymsky, A. (1973). *Tvory. U 5 tomakh* [Works. In 5 volumes]. Vol. 3: Movoznavstvo. Folklorystyka [Linguistics. Folkloristics]. Kyiv : Naukova dumka, 508 p. (in Ukrainian).
- Krymsky, A. (1973a). *Tvory. U 5 tomakh* [Works. In 5 volumes]. Vol. 5. Book 1: Lysty (1890–1917) [Letters (1890–1917)]. Kyiv : Naukova dumka, 546 p. (in Ukrainian).

- Makovei, O. (1892). Pro ruski pereklady poezii H. Hainoho [About Rusky translations of poems by H. Heine]. *Zoria*, no. 20, p. 395. (in Ukrainian).
- Pavlychko, S. (2001). *Natsionalizm, seksualnist, orientalizm: skladnyi svit Ahatanhela Krymskoho* [Nationalism, Sexuality, Orientalism: The Complex World of Ahatanhel Krymsky]. The 2nd ed. Kyiv : Osnovy, 331 p. (in Ukrainian).
- Pritsak, Om. (1993). Pro Ahatanhela Krymskoho u 120-i rokovyny narodzhennia [About Ahatanhel Krymsky on his 120th birthday]. *Skhidnyi svit*, part 1, pp. 10–27. (in Ukrainian).
- Simovych, V. (2005). Moie pershe znaiomstvo z tvoramy O. Kobylianskoi [My first acquaintance with the works of O. Kobylianska]. In: Simovych, V. *Pratsi. U 2 tomakh* [Works. In 2 volumes]. Vol. 2: Literaturoznavstvo. Kultura [Literary Studies. Culture]. Chernivtsi : Knyhy – XXI, pp. 219–225. (in Ukrainian).

Suggested citation

Kovalets, L. (2022). Ahatanhel Kryms'kyi i Bukovyna [Ahatanhel Krymsky and Bukovyna]. *Pitannâ literaturoznavstva*, no. 105, pp. 7–24. (in Ukrainian).
<http://doi.org/10.31861/pytlit2022.105.007>

Стаття надійшла до редакції 1.07.2022 р.
Стаття прийнята до друку 22.07.2022 р.